

Fonologický poměr hlásek *i* a *j* v češtině a v slovenštině.

(Glossy k srovnávací fonologické charakteristice spisovné češtiny
a spisovné slovenštiny.)

Ve sborníku »Slovenská miscellanea« (Bratislava 1931) nastínil *R. Jakobson* zdařilou diferenciací fonologickou charakteristiku spisovné češtiny a spisovné slovenštiny (Z fonologie spisovné slovenštiny, zvl. otisku str. 1—11). Bystře tu na několika příkladech ukázal, že celková fonetická shoda neznamená vždy ještě totožnou stavbu fonologickou. V těchto poznámkách chci promluvit poněkud podrobněji o jedné věci, o níž se ovšem Jakobson také v svém pojednání zmínil, v níž se však po mém soudu liší spisovná slovenština od spisovné češtiny značněji, než z jeho článku vyplývá¹⁾.

Týká se to českých a slovenských hlásek *i* a *j*. Hlásky ty interpretuje Jakobson jak v češtině tak ve slovenštině jako fonemata rozličná a svůj výklad odůvodňuje asi takto (str. 8—9):

Dva zvuky nutno považovati za realizace různých fonemat, jsou-li schopny rozlišovati významy, t. j. vyskytují-li se v slovech různého významu, jinak stejně znějících, v témže postavení nebo klade-li se v takových slovech spojení těchto dvou zvuků proti jejich opačnému spojení (srv. *dám* : *nám*, *bedna* : *Benda*). Není-li možno použití některého z těchto kriterií, nutno takové dva zvuky pokládati za různá fonemata, nevyhovují-li jedné ze dvou níže uvedených podmínek; vyhovují-li oběma podmínkám těm současně, lze je pokládati za kombinatorní varianty téhož fonematu.

Tyto podmínky formuluje pak Jakobson takto:

»1. Oba zvuky se vyznačují společnou akusticko-motorickou vlastností, která je liší od ostatních fonemat (na př. slovenská *h* a *iu* jsou dvě různá fonemata, přesto že nebývají ve stejné posici a přesto že neexistuje střídání *hiu* — *ih*; není žádného společného příznaku, který by je vymezoval proti jiným fonematům).

---

¹⁾ O jiné takové odlišnosti, týkající se fonologické interpretace českých a slovenských dvojhlásek, píše jinde (v dosud neuveřejněném pojednání »Über die phonologische Interpretation der Diphthonge«).

2. Spojí-li se oba zvuky jeden s druhým, neporušují zákonů fonemického seskupování platných v daném jazyce¹⁾.

Jakobson aplikuje pak tyto zásady na výklad fonologického poměru mezi *i* a *j* ve spis. ruštině, češtině a slovenštině. Poněvadž nám zde o ruštinu nejde, přihlédneme hned k poměrům českým. Jakobson ukazuje, že se české hlásky *i* a *j* nikdy nevyskytují v téže posici (právě tak, jako se vzájemně vylučují posice čes. hlásek *r* a *r*, *l* a *l* atp., které náleží k témuž fonematu); ani spojení obou hlásek *ij* se nikdy nevyskytuje v téže posici jako opačné jejich spojení *ji*. Poněvadž konečně obě hlásky mají společné akusticko-motorické znaky a poněvadž obojetnost co do slabikotvornosti, jak autor právem zdůrazňuje, je u českého fonematu možná, očekávali bychom, že budou obě naše hlásky náležeti k témuž fonematu. Pak bychom však, jak autor ukazuje, musili spojení obou zvuků *ij* a *ji* vykládati jako fonemata geminovaná, jichž jinak spisovná čeština nezná. V slovech j. *myjí* musili bychom dokonce uznávat skupinu tří totožných fonemat (fonologická transkripce takového slova by byla *miii*). »Proto«, praví autor, »považujeme *i* a *j* v spisovné češtině za dvě rozličná fonemata, třebaže konstatujeme splyvavost fonologické hranice mezi nimi.«

Ve spisovné slovenštině se hlásky *i* a *j* i spojení *ij* a *ji* posičně rovněž vylučují; proti češtině je rozdíl v tom, že skupina *ij* se vyskytuje jen před samohláskou, skupina *ji* jen po samohlásce (srv. *mojich*, *myjem*, *prijat* atp.). »Tato spojení *i* s intervokálním *j*«, praví autor, »jsou jedinou překážkou k úplné fusi obou zvuků v jedno fonema: *i* a *j*-spisovné slovenštiny jsou na samém prahu fonemického rozlišování«.

Rád bych zdůraznil, že ne všechna taková »geminovaná fonemata« mohou fonologickému ztotožnění českých (a ovšem i slovenských, zatím však zůstávám jen při spis. češtině) hlásek *i* a *j* zabránit. Je-li totiž taková skupina totožných fonemat rozdělena morfematičtým švem, jako je tomu v takových případech jako *kraj|i*, *pří|ja|l*, *vi|je|l*, *doj|i* (srv. *doj|en!*), *bi|j|e* (srv. *bi|ti*, *bi|l!*), *mi|j|e*, ba i v případech j. *mi|j|i*, *ri|j|i*, *li|j|i*, přiči se zákonům fonemického seskupování, v češtině platným, právě tak málo jako »geminovaná fonemata« souhlásková, rovněž morfematičtými švy rozdělená (na př. *ros|soudit*, *roz|zurit*.

¹⁾ V. též francouzské znění těchto podmínek, uveřejněné v *Travaux du Cercle Linguistique de Prague* [= *Travaux*] IV, 1931, str. 311—12; srv. k tomu i *Jones v Maître Phonétique* 1929, str. 43—44 (v polském překladu u *Benniho*, *Prace Filol.* XV, 1930, str. 213 n.).

od|dálit, pot|trhnout atp.¹⁾ — značím jen ty švy, o které nám běží). Vzpomeňme jen analogických ruských »dlouhých souhláskových fonemat«, které »Principes de transcription phonologique« (Travaux IV, 325) právem uvádějí jako doklad toho, že se při morfematických švech leckdy objevují jiné fonologické rysy než uvnitř morfemat. Zákony fonematického seskupování v daném jazyce platné se tedy mohou *bez výhrad* uplatňovati pouze v mezích morfematu.

Proto také mohou fonologickému splynutí českých (a slovenských) hlásek *i* a *j* vadit jen taková spojení těchto dvou hlásek, která zůstávají v mezích téhož morfematu. Pokud jde o spisovnou češtinu, vím jen o jediném běžném typu takových spojení — je to *ji-* po př. *ji-* na počátku kořeného morfematu, na př. *jíl, jím|á, jin|i, jist|é, z|jist|i|ti* atp.). Jen tato spojení — nehledě k ojedinelým výrazům knižním j. *kyj, šíje* a technickým terminům j. *pyj, říje* — nás tedy nutí uznati fonologickou samostatnost spis. čes. *i* a *j*; vzájemná blízkost těchto dvou fonemat v »sound-pattern« spis. češtiny²⁾ je tedy ještě těsnější, než vyplývá z rozboru Jakobsonova, jinak metodicky zcela správného.

Všimneme-li si v této souvislosti obecné (t. j. pražské) češtiny, shledáme, že se v ní projevuje velmi silná tendence, směřující k odstranění skupin typu *ij, ji*, rozdělených morfematickým švem. Tak za spis. české *děk|uj|i, hra|j|i*, má obec. čeština tvary *děk|uj|u, hra|j|u, za lí|j|i, mí|j|i, ří|j|i* — *lej|u, mej|u, rej|u*³⁾, za *pí|j, bí|j, lí|j* — *pi, bi, lei*, komp. j. *síl|ň|ej|i, krás|ň|ej|i* znějí obec. *síl|ň|ej(c), krás|ň|ej(c)* atd. atd. Naskýtá se otázka, nelze-li rušení takovýchto skupin v češtině obecné pokládati za další krok ve směru úplného fonologického splynutí *i* a *j*. Skupiny *ij* a *ji*, pokud jsou rozděleny morfematickými švy, ovšem fonologické jednotě *i* a *j* nebrání, jak jsme již ukázali, ale přesto se vzájemný fonologický poměr *i* a *j* rušením i takových skupin značně objasňuje, po-

¹⁾ Že se taková geminovaná fonemata foneticky realisují nikoli jako souhlásky geminované, nýbrž jako souhlásky dlouhé, na věci nic nemění; asociace *ros-, od-, pod-* s těmiž prefixy u jiných sloves na jedné straně a asociace základů *oudit, -zrušit* atd. s tvary sloves neprefigovaných na druhé straně udržuje vědomí o dvojitosti fonemat *s, z* atd. zcela jasně. — Tu jde ovšem o geminovaná fonemata při švech mezi morfematy předponovými a kořenými; hlásky *i* a *j*, jak jsme viděli, se stýkají nejen při švech předponových, nýbrž i při švech příponových (t. j. mezi morfematy kořenými a příponovými na př. *mí|j|e*). Nicméně i některá fonemata ryze souhlásková se při švech příponových vyskytují v podobě geminované (tak *š* — srv. komp. *tuš|ší, draš|ší* — a snad i *n* — je-li oprávněná fonologická interpretace typu *vin|ní, čin|ní*).

²⁾ V. B. Sapir, Sound Patterns in Language, Language I, 37 n. (srv. též Sapir X, 628).

³⁾ V obec. češt. pozoruhodná změna morfematického skladu (srv. *mej|t, rej|u* a pod.), ale *pí|j|u* a pod. jako ve spis. češt. (srv. i obec. *pí|t, pí|t*).

něvadž již pouhá existence dvou (i více) sousedících toložných fonemat, z nichž jedno je realizováno tou, druhé onou kombinací (včetně antou¹⁾), může vzbudit zdání, že jde o dvě fonemata různá. Odstupující skupiny *ij* a *ji*, pokud jsou rozdělovány morfematickými švy, není tedy nutně třeba k tomu, aby k fonologickému splynutí hlásek *i* a *j* došlo, ale hladké provedení tohoto splynutí se jejich odstraněním připravuje a usnadňuje²⁾.

Pokud jde o spojení *ji-* (po př. *ji-*) na počátku morfemat, jež jordaně sluší pokládati za skutečnou překážku fonologického splynutí *i* a *j*, pozorujeme v obecné češtině jiný zajímavý zjev. Počáteční *ji* u *ji* se v této své zvukové podobě artikulují pouze po absolutní pauze, t. j. v absolutním počátku výdechového taktu; uvnitř věty po samohláskovém konci předchozího slova objevuje se *j* před *i* (*i*) značně oslabeno co do svého spirantického rázu, nemizí-li vůbec. Po souhláskovém konci předchozího slova mizí podle mého pozorování *j* před *i* (*i*) téměř vždy úplně. Toto *i* (*i*) však, jak se zdá, obvykle podržuje svou kvalitu *i* zavřeného, náležitou po *j*; zavřenost *i* pak po těch koncových souhláskách předchozího slova, které se zpravidla spojují jen s *i* otevřeným³⁾, na zmizelý *j* ještě upomíná. Často je ovšem takové *i* zavřené již nahrazeno i v těchto pozicích *i* otevřeným. Dva doklady toho, jak mizí počáteční *j* před *i*, má již Frinta (l. c. 99); oba se týkají zájmenného akk. sg. fem. *ji*: *kloboukù sluší*. (ale snad i *klobouki* ?) a *ušima:m* (kvalitu i F. neznačí; sám slyším častěji *i* než *ì*). K těmto dokladům lze připojit mnoho jiných: *ta'křina:m nexot! pote křidlu, pote! vonímnič nedal* (téz *ì*); *vita.xíven* (jen tak?); *tenístě nič neví:(*) (téz *ì*); *vonušixma.dost* (téz *ì*); *zasímtak něco řeknu* (téz *ì*); *platízato nedali?* (proti *platì* v akk. pl.) a pod. Naproti tomu vždy: *jístota iè* (*ì*) *istota*; *jinak nič nevim*; *vona* (*ì*) *inak neda:*; *ji.st.se holt musí:(*) atp.

Zjevy, o kterých je tu řeč a jež by ovšem potřebovaly soustavného zkoumání, patřily by ovšem již do fonologie syntaktické; ale i tak svědčí o tom, že tendence po fonologickém splynutí *i* a *j* útočí v češtině obecné na skupinu *ji-* s více stran. Jisto ovšem zůstává, že tato sku-

¹⁾ Všimněme si tohoto důležitého faktu: geminované fonéma není totéž co dlouhé fonéma!

²⁾ Není také zcela bez významu vzpomenouti zde i obdobných historických změn j. *dělaji* > *dělám*, *uměji* > *umím*, „krácení“ imperativů j. **uměji* > *uměj*, **laji* > *laj* atp. Zrušení náležité přehlásky v tvarech j. *kralije*, *pracije*, a pod.

³⁾ O rozdílu a o pozicích *ì* (otevřeného, širokého) a *i* (zavřeného, úzkého) v. u Frinty, *Novočešská výslovnost* (Praha 1909), str. 64 nsl. Jeho znaků pro obojí *i* také používám v dalších dokladech (délku tam značím dvojtečkou za znakem pro samohlásku).

pina, jako hlavní překážka řečeného splynutí, i v obecné češtině stále trvá, ač tu povolila poněkud více než v konservativnější mluvě spisovné.¹⁾

Jaký je konečně vzájemný fonologický poměr hlásek *i* a *j* ve spisovné slovenštině? Jakobson, jak jsme viděli, je pokládá za fonemata samostatná, spojení *i* s intervokálním *j* jsou mu však »jedinou překážkou k úplné fusi obou zvuků v jedno fonema« (l. c. 10). Příklady, kterých se autor dovolává, jsou však zase toho druhu, že fonologické identifikaci *i* a *j* nijak nevádí, poněvadž i zde jejich morfeomatická stavba ukazuje jasně, že hlásky *i* a *j*, které v nich spolu sousedí, náleží každá jinému ze sousedících morfemat: *moj|ich* (srv. *moj|ho* atp., *naš|ich*), *mí|j|em* (srv. *mí|l*, *mí|l*, *hra|j|em*, *hra|t*), *prí|ja|t*. Tyto případy ovšem nemohou fonologické fusi sloven. *i* a *j* zabránit právě tak, jako by analogické příklady české, kdyby nebylo jiných okolností, samy o sobě neměly té moci v češtině. Protože pak v slovenštině, jak známo, není vůbec slov s počátečním *ji-*, *jí-*²⁾, zdá se být fonologická totožnost slovenských hlásek *i* a *j* naopak velmi pravděpodobná.

Proti této totožnosti zdánlivě svědčí ta okolnost, že jsou v slovenštině možné fonematické skupiny *j. ia, ie, iu*³⁾, ale i *ja, je, ju*, takže se zdá být prokázáno, že hlásky *i* a *j* mohou vystupovali v témže okolí a jsou tedy schopny fonologické funkce. Bedlivější pozorování však ukáže, že hlásky *i* a *j* před samohláskou nemají okolí tak zcela shodné: spojení typu *ia* se totiž nikdy nevyskytuje na počátku kořeného morfematu, kdežto spojení typu *ja* je naopak možné jen v takové posici (na počátku koř. morfematu). Jinými slovy, *i* se vyskytuje před samohláskou náležející témuž kořenému morfematu jen v poloze »Cons.⁴⁾ + *i* + Voc.«, kdežto *j* před ta-

¹⁾ Prof. Jakobson mne upozorňuje, že by bylo možno počáteční *ji-* a *jí-* pokládati za realizaci fonematu *i* resp. *j* na počátku slova. Nicméně mám za to, že z protikladů *ja-*: *je-*: *ji-*, *já-*: *jí-* a pod. je bifonematičnost takového *ji-*, *jí-* jasně patrna, i když není protikladů *j. ji-*: *i-*, *ji-*: *i-*.

²⁾ Zdánlivou výjimku tvoří několik prefigovaných sloves typu *najímat*, *zaujímat* atd. (prostého **jímat* spis. slov. nezná). Zdánlivou proto, že *-i-* u takových sloves má zvláštní kategoriální funkci (srv. *najímat*: *najmem*, *zaujímat*: *zaujmem* — *napínat*: *napňem*, *umírat*: *umřem* atp.) a je tudíž jako autonomní jednotka jaksi infigováno uvnitř morfematu základního. Proto hlásky *j* a *i*, i když na pohled patří k morfematu témuž, jsou nositeli jeho dvou různych významových složek a můžeme tedy bez násilí tvrdit, že je jejich vzájemný poměr týž jako poměr takových hlásek *i* a *j*, jež spolu sousedí při hranici morfemat, abychom tak řečli, kladených po sobě (kdežto zde bychom mohli zcela dobře mluvit o morfematech vkládaných do sebe). Ostatně jde o mizivý počet případů udržující se nepochybně jen tím, čemu se říkává »Systemzwang«.

³⁾ Ze slovenské dvojhlásky je nutno pokládati za skupiny dvou samohláskových fonemat, ukazují na pojednání, o kterém byla řeč v pozn. 1. na str. 265.

⁴⁾ Nebo ovšem skupina dvou i více konsonantů.

kovou samohláskou je vázáno podmínkou »j na prvním místě koř. morfematu + Voc.« (srv. *viaz|a|t̪ : v|jazd*, resp. *v|jas̪t̪^a*; *vies|t̪ : jed|l̪i* a pod.).

Okolnost, že se na prvním místě morfemat koncovkových po souhláskově vyznívajícím morfematu kořenném (nebo kmenovém) a před samohláskou k témuž koncovkovému morfematu náležející objevuje vždy *i*, nikdy *j* (srv. na př. *brať|ia*, *pán|ov|ia*, *pís|a|ň|ie*, *pís|a|ň|ia*, *pís|a|ň|iu*), t. j. že se tu prvá hláska morfematu koncovkového co do své podoby jeví závislá na předchozí souhláске, třebaže je od této souhlásky oddělena morfematickým švem, nutno vysvětliti tím, že morfemata koncovková souvisí s morfematy kořennými těsněji než morfemata prefixová; proto tu nastupuje *i* nebo *j* podle podmínek hláskového okolí jako celku, jehož morfematická stavba se v tomto případě fonologicky neprojevuje. Tím ovšem nijak není řečeno, že tu morfematického členění vůbec není, — to je dáno asociacemi formálními a významovými zcela zřetelně! Co však chceme zvláště zdůrazniti, je fakt, že ani v koncovkových morfematech ani v morfematech kořenných se nemůže *i* a *j* ani před samohláskou nikdy vyskytovat přesně v témže okolí — a že tedy funkční uplatnění rozdílu mezi nimi je naprosto vyloučeno.

Vzpomeňme tu též zajímavého fakta, že slovenská diftongická spojení *ia*, *ie*, *iu* bývají fakultativně realizována jako *ja*, *je*, *ju* (srv. k tomu Jakobsonovy poznámky l. c. 4 k *Hálovým Základům spisovné výslovnosti slovenské*, Praha 1929, str. 95 a 130). V této fakultativní realizaci lze spatřovat působení tendence směřující k důslednému zavedení *j* v poloze antevokalizické. Výsledkem takové uniformisace by bylo ještě zřetelnější zdůraznění fonologické souvislosti spis. slovenského *i* a *j*, protože by jí pak nezatemňovaly ani takové domnělé protiklady typu *ia : ja*, o kterých tu byla řeč. Na druhé straně ovšem brání této uniformaci snaha zachovati dvojmorovost, vlastní takovým spojení *ia*, *ie*, *iu* a projevující se jasně slovenským zákonem »rytmickým«¹⁾ (v. u Jakobsona str. 4).

K zřetelnějšímu zdůraznění fonologické souvislosti spis. slov. *i* a *j* přispívá také jiná okolnost: tam, kde z důvodů morfologických nebo

¹⁾ Protože je *i* před samohláskovým fonematem funkční využití rozdílu mezi slov. *i* a *j* nemožné, lze pochopiti, proč Štúr slovenské dvojhlásky psal způsobem *ja*, *je*, *ju* (srv. též *L. Novák*, *Slavia* XI, 298). V tom však nelze s jeho pravopisem soubliasiti právě proto, že zatemňuje dvojmorovost takových spojení. Proto také by nebylo výhodné zaváděti pro obě varianty *i* a *j* v slovenském písmě lotěz graféma, zvláště když spojení dvojmorovým náleží jako celku významně funkce morfologické (srv. jen Jakobsonovy příklady *ryjdz̪a*, *ryjdz̪eho*, *ryjdz̪u* — *cudz̪ia*, *cudz̪ieho*, *cudz̪iu*).

historických očekáváme spojení typu **jia*, **jie*, sledujeme pouhé *ja*, *je* (srv. *vojak*, *stoja*, *boja*, *jem*). Poslední příklad ovšem ukazuje oprávněné odstranění skupiny *ji-* z morfematu kořenného, kde by byla fonologickému ztotožnění *j* a *i* na závadu. Případy *j. *voj|iak*, **stoj|ia*, **boj|ia* by však, právě pro svou morfematickou stavbu, tomuto ztotožnění nevadily. Zdá se tedy, že táž fonetická změna (asimilace k předcházejícímu *j*, srv. Jakobson, l. c. 5) působila v některých případech cílevědomě, vyvolána potřebou fonologického systému, kdežto v jiných případech že byla fonologicky zbytečná, ba dokonce že tu zbytečně porušila zřetelnost morfematické stavby jazyka. Nicméně nebyla naše fonetická změna fonologicky úplně zbytečná ani v těchto druhých případech. Odstraňováním skupin typu *ij*, *ji*, ať už z jakýchkoliv morfematických situací, dosahuje se, jak už zde o tom zčásti byla řeč, toho, že fonologická totožnost *i* a *j* se stává již na první pohled zřejmější a nepochybnější, než by tomu bylo v případech, kde je třeba teprve uvědomovati si morfematickou stavbu četných slov s takovými skupinami, aby se dospělo k přesné fonologické interpretaci.

Nevadí tedy podle mého soudu nic tomu, abychom uznali fonologickou totožnost spis. slovenských hlásek *i* a *j*. *Spisovně slovenské i a j se tedy doplňují v jedno a totéž fonéma*, jehož základní variantou je ovšem *i*, které se účastní kvantitativní korelace samohláskových fonemat¹⁾. Vyskytuje se v okolí »(Cons. +) *i* (+ Cons.)« nebo »Cons. + *i* + Voc.«; variantě kombinatorní *j* pak přísluší poloha »(Voc. +) *j* + Voc.« — při tom je každá z těchto poloh ovšem myšlena tak, že nepřekračuje hranice mezi morfematem kořenným a prefixovým. Konečně nutno uznávati ještě jednu kombinatorní variantu našeho fonematu, totiž *ž*, která vystupuje v poloze »Voc. + *ž* (+ Cons.)«, a to za jakýchkoliv podmínek morfematických (srv. *prí|mem* proti *na|žmem*, *za|žmem*; *ide* proti *za|žde*; *ta|žňe* atp.). Z tohoto výčtu variant našeho fonematu a posic, v nichž se vyskytují, vyplývá, že tendence, projevující se fakultativní realizací *i*-ových dvojhásek jako *ja*, *je*, *ju* hledí učiniti střídání variant zcela nezávislým na morfematickém skladu slov.

Kdyby se časem uskutečnilo (odstraněním počátečního *ji-*) fonologické splnutí hlásek *i* a *j* také ve spisovné češtině, bylo by tu posiční rozdělení fonematických variant poněkud jiné. Předně by

¹⁾ Právě tak je základní variantou spis. slovenského fonematu *r*-ového (a *l*-ového), obojetného co do slabičnosti, *r* (a *l*) slabičné, jež má dlouhý protějšek *ř* (a *l*), srv. u Jakobsona l. c. 10.

ovšem v poloze po souhláscce a zároveň před samohláskou bylo možné pouze *j*, nikoli *i*. Jiná, závažnější odlišnost spočívá v tom, že se hláska *j* v nikoli malém počtu slov vyskytuje na počátku slova před souhláskou, kde bychom podle slovenštiny očekávali pouze *i*. Taková slova jsou na př. *jdu, jho, jméno, jsem*. Hláska *j* v takové poloze má ovšem dokonalý protějšek ve spis. čes. počátečním neslabičném *r, l, m* v slovech j. *rtu, lká, lpí, msta*. Poněvadž takové spis. české hlásky *r, l, m* nijak neohrožují fonologické totožnosti slabičných a neslabičných spis. českých *r — ʀ, l — l̥, m — m̥*, nepřekáželo by ani počáteční antekonsonantické *j* chystanému fonologickému splynutí spis. čes. *i* a *j*, ale vyžadovalo by si bližšího omezení posičních možností, příslušejících variantě *i*, která by pak byla přípustná v mezích téhož slova¹⁾ pouze v poloze »Cons. + *i* (+ Cons.)« a pak v tom případě, že by sama o sobě tvořila slovo (*i* ve významu »etiam, et'«) — slova *ihned, inu*, která zdánlivě obsahují *i* v posici podle našeho výměru příslušející *j*, se morfematically člení způsobem *i|hnet^a, i|nu!* Připomeňme si dále, že slova s počátečním antekonsonantickým *r, l* v běžné slovní zásobě spisovné slovenštiny jednak vymizela, jednak platí za slova knižní, takže o spis. slov. fonematech *r* a *l* prostě platí, že »jsou slabikotvorná mimo sousedství samohlásky, neslabikotvorná v jejím sousedství«, tedy formulace méně složitá než pro *r* a *l* české (srv. *Jakobson*, l. c. 9 a 10). Přihlédneme-li pak k spis. slov. protějškům shora uvedených spis. českých výrazů s počátečním antekonsonantickým *j*, *idem, —, meno, som*, shledáme, že i o spis. slov. hláskách *i* a *j* (resp. *ǐ*), jakožto variantách téhož fonematu, v zásadě platí prostší pravidlo posičního rozdělení podle slabičnosti, než by platilo — po fonolog. splynutí *i* a *j* — ve spis. češtině: nehledě k spojením *ia, ie, iu*, o kterých tu již byla řeč, vyskytuje se spis. slov. *i* mimo sousedství samohlásky, *j* (resp. *ǐ*) v jejím sousedství. Máme-li na paměti, že i obecná čeština odstraňuje *r, l* z antekonsonantického slovního počátku²⁾ a že protějšky spis. výrazů s antekonsonantickým *j*, tu znějí *du, —*³⁾, *méno, sem*, nemůžeme nepřiznat, že i po této stránce stojí obecná čeština spisovné slo-

¹⁾ Toto omezení, platné i pro *r, l* (a *m*) způsobuje, že se výdechové úseky j. *ten lkál, nach rti* vyslovují dvojslabičně, nikoli *te-nl-kál, na-čr-ti*. (Srv. též protiklady j. *Řekl lne jen: řekl nejen, tep rve: teprve, bratr asi: bratra si* atp.) Tím získává nový důkaz these *V. Mathesia*, že se samostatnost slova formálně projevuje, byť potenciálně (srv. *VKČSN 1911* a *Travaux IV*, 150).

²⁾ Srv. *V. Mathesius*, *Travaux IV*, 150; tamže o různých způsobech, jimiž se takové odstraňování provádí.

³⁾ Slovo *jho*, zřejmě knižní s mírným zabarvením emocionálním (někde snad i termín technický), bylo jak v obecné češtině tak ve slovenštině nahrazeno výrazem jiným (*břemeno*).

venštině blíže než čeština spisovná. Že snadnému fonologickému ztotožnění dvou (nebo i více) hlásek daleko více napomáhá jejich poziční rozdělení prosté než složité, není třeba zvláště dokazovati. Jsou tedy podmínky pro fonologické splynutí hlásek *i* a *j* v obecné češtině i po této stránce příznivější, než je tomu v češtině spisovné.

Nakonec několik obecnějších slov. Mohlo by se namítati, že každá z těch jazykových změn, které podle našeho výkladu v obec. češtině připravily a ve spis. slovenštině provedly fonologické ztotožnění hlásek *i* a *j*, má své vlastní vysvětlení, ať už se hledá v mechanice mluvidel, v morfologické analogii či jinde, a že tedy směšujeme fakta celkem úryvkovitá a značně heterogenní. Na tuto námitku lze odpovéděti takto: Pokud si všímáme jen izolovaných fakt jazykového vývoje, jsou taková fakta beze sporu značně heterogenní. Jakmile však nahlížíme na jazyk jako na účelný systém vyjadřovacích prostředků, jsme nuceni ptáti se, nejsou-li všechny takové změny jen projevy všeobecnější tendence, sledující určitý cíl, cíl, který vyplývá z podobného výsledku všech těchto změn. Je přece naprosto nepochybné, že každý jazyk v každém stadiu svého vývoje má k dispozici značný počet vývojových možností, ať už mechanicko-fysiologických či morfologických atd.: z tohoto počtu se ovšem může uskutečniti v každém daném případě možnost jen jediná, a to ta, která nejlépe vyhovuje požadavkům daného jazykového systému¹⁾. Jak bychom jinak vysvětlili různé, často přímo protichůdné »fysiologické změny« shodných hláskových spojení v rozličných jazycích? Výsledky, ke kterým dospěla až dosud historická fonologie, akceptujíc jemné metody relativní chronologie (vzpomeňme jen práci Trubeckého a Jakobsonových), nás v tomto přesvědčení jen utvrzují.

Leckdy ovšem lze míti za to, že funkční zřetel v jazyce se omezuje na zabraňování takovým »mechanicko-fysiologickým«, »analogickým« a pod. změnám, které by vedly k příliš náhlým a nežádoucím otřesům systému, — prostě, že se spokojuje kontrolou oněch změn. Tak by asi bylo lze nejhodněji interpretovati thesi prof. *B. Trnky* (*Travaux I*, 37—38), že vedle fonetických změn, vyrovnávajících systémovou rovnováhu, je třeba uznávati v daném vývojovém období i takové fonetické změny, při nichž náleží funkčním činitelům úloha pouze druhořadá, ne-li zcela pasivní.

Praha.

Josef Vachek.

¹⁾ Prof. *B. Havránek* právem poukázal na to (*v. Travaux IV*, 304), že i vliv jazyků cizích na daný jazyk je podroben kontrole se strany systémových potřeb tohoto daného jazyka. — Srv. i úvahy *Čyževského* (*Trav. IV*, 19).